

KAMENI GRAD
NA HRIDI
OTOKA CRESA

N A Š A

Lubenice

Napisala Ivona Lerman Snimio Stipe Surać

Na kresti hridi 378 metara nad morem smjestio se prapovijesni grad od sivog kamena — rijetko kulturno i povijesno blago koje poput kakve krunice krasi jedan od najljepših kvarnerskih otoka.

Stanovnika je tu malo i svi su u poodmaklim godinama, no svojim mukotrpnim radom i dalje se bore s praelementima ne bi li sačuvali jedini način života koji poznaju — život po starinsku.

B L A G A

Parcele Lubeničana ograđene suhozidima, *runke*, (lijevo) raštrkane su po poluotoku Pernatu, području koje uključuje i okolna sela Podol, Zbičinu i Pernat. Danas je malo zemlje obrađeno, no i dalje se sade *biž*, bob, krumpir, *kapula*, malo češnjaka i nešto vinove loze. Gledajući prema neobrađenim parcelama (lijevo), Krista Kuljanić jednog je popodneva sjetno rekla: "To je bilo verti posvuda, to je bilo lepo za već. Sad je se pusto... Volima, konjima smo orali — a sada niš." Nekoć je i vinograda bilo puno više, a mještani kažu da je najbolje *grožde* raslo na brežuljcima podno Lubenica na putu prema spilji Plave grote, *žanji*. Sadile su se brojne domaće sorte: *sansigot*, *mavrovina*, *opačevina*, *milidrah*... Sad se na toj strani Lubenica nalaze samo divlje koze, a zimi i ovce, jer je prema moru toplije i ima više trave. Ovčarstvo je još uvijek temelj egzistencije u Lubenicama, a oko blaga mještani uvijek imaju puno posla — za ljetne žege ovacma nose vodu, premještaju ih kad im ponestane trave, a žene i dalje štave runo na tradicionalan način (desno). Svako domaćinstvo prepoznaje svoje ovce po karakterističnoj oznaci na uhu, *belehu*, a neki ih označavaju i bojom. Ipak, nekima ni to ne treba: "Poznam ja njih po licu", reći će 80-godišnji Jakov Lovrečić, koji ima 20-ak ovaca. "Kad bi ih stavili među sto drugih ovaca, ja bi njih po licu poznal... A i one mene poznivaju po glasu."

U rano proljetno jutro, dok je Sunce još nisko a turisti još nisu počeli puniti parkiralište pokraj Kapele sv. Antuna Pustinjaka, žitelji Lubenica već su u punom pokretu. Na popločanom trgu ispred zvonika, na komunalnoj *šternji*, 72-godišnji Nino Muškardin puni kanistar vodom za svog konja Sokola — priča kako je Sokol pojeo svu travu na parceli pokraj groblja i sad ga valja premjestiti drugamo. Jedan za drugim, i ostali žitelji izlaze iz svojih kuća, svaki za svojim važnim poslom — imaju oni tovare, ovce, polja, nešto vinograda, i bez obzira na to što ih je ostalo tek 20-ak i što su stari, o blagu i svojim posjedima i dalje se moraju brinuti. To nije lako u ovom krševitom krajoliku, gdje ljeti uvijek nedostaje kiše, a zimi vlada po svojoj oštrini nadaleko poznata bura. Ipak, na tom tlu naseljenom već 4000 godina, mještani svoje svakodnevne zadatke i dalje obavljaju po istom onom rasporedu koji su stoljećima prije utvrdili njihovi *stari*: ovčari, vinogradari, ribari i zemljoradnici. Zahvaljujući upornosti tih starih Lubeničana, tu se dan za danom odvija život drevan poput ostataka srednjovjekovnih bedema što su nekoć štitili grad. Uz iznimno dobro očuvanu gradsku arhitekturu, taj tradicionalni način života jedan je od razloga što je Konzervatorski odjel u Rijeci ove godine predložio Lubenice za UNESCO-ovu Listu svjetske baštine. A to je i razlog što ovo maleno urbano-ruralno naselje privlači sve više turista i onih koji bi tu povijest i običaje željeli spasiti od nestajanja.

Povijest je u Lubenicama vidljiva na svakom koraku — izranja iza svakog zida, pukotine, kamena. Prošlost se živi, udiše poput proljetnog zraka bogatog mirisima mediteranskog bilja. Ona navire i kroz sjetne priče stanovnika o tome kako je u Lubenicama nekoć bilo. Dok korača pošljunčenim ulicama, i Nino Muškardin nakratko odlazi u neko drugo vrijeme. "Sviralo se i plesalo i svi su bili zadovoljni", kaže, glavom pokazujući prema kućama od kamena sivca od kojih su mnoge danas napuštene, a neke i ruševne. "Za blagdane se sviralo, a i puno nedjelja bi se tu po kućama plesalo." Nino i danas na zidu svoje kuće ima obješen tradicionalni instrument od ovčje kože, *meh*, pa zasniva kad ga "pride voja". No u ovo tiho proljetno jutro kaže: "Sad više nema ni meha ni judi." Nedaleko od groblja, zaustavlja se, otvara drvenu *lesu* i pozdravlja svog konja, danas jedinog u selu. "Prije je svaka kuća imala ili konja ili tovara, bilo (ih) je možda 20", kaže. Bijeli konj kaska za njim kroz uske uličice, pa kroz drevna južna gradska vrata prema poljima, *kampanji*: nizbrdo kroz uske krševite putove, kroz krajolik ispresijecan mnogobrojnim suhozidima, gromaćama, pa uzbrdo do parcele bogate travom, gdje će Sokol pasti sljedeća tri dana.

Pri povratku u grad Nino odlazi na marendu. Iako će mještani često reći da vremena za priču nemaju, tog jutra ipak se u ulicama čuje glasno čakulanje. Nekoliko žena, svaka iz svog dvorišta, priča na lubeničkom govoru. "Neka samo ni zla", jedna kaže. Iz svog dvorišta na samoj placi izranja i 65-godišnji Valentino Damijanjević:

oslanjajući se na dva štapa kreće u svakodnevni obilazak ovaca. Kao i njihove parcele, ovce Lubeničana raštrkane su po poluotoku Pernatu, Gerbin *po domaću* — stoga do njih valja pješaćiti i više od sata po uskim krševitim putovima. No mještani kažu da ih ipak redovito obilaze i prebrojavaju — mnogi su suhozidi stari i ruševni, što pokoja neposlušna ovca zna iskoristiti. Odbjegli su ovce, čini se, glavna tema razgovora u mjestu — nitko ne voli da tuđe ovce pasu njegovu travu, reći će Lubeničani.

Okolo podneva, sunce je upeklo, mještani su se razbježali, a Lubenice pomalo nalikuju napuštenom gradu. Ne zadugo. Uskoro počinju stizati turisti — automobilima, autobusima, motorima i biciklima, koji kao da dolaze iz nekog drugog svijeta i vremena. Na samom ulazu u grad dočekuju ih stare crkvice, dvije od pet koliko ih u mjestu ima: Kapela sv. nedjelje, mala ruševna romanička kapela, koja je pretvorena u štalu, a nedaleko od nje i nedavno restaurirana gotička Kapela sv. Antuna Pustinjaka, ispred koje se pruža bajkovit pogled na more. Mnogi se posjetitelji dulje zadržavaju na tom mjestu, negdje između neba i zemlje, s kojeg puca pogled na strme padine pošumljene borovima i idiličnu šljunčanu plažu, Luku. Malo koga ne općini taj pogled — no većina posjetitelja nikad neće čuti priče o povijesnoj povezanosti mještana s tom plažom, koja je oduvijek istovremeno nadohvat ruke i daleko dolje u ponoru. Tek oni koji se u mjestu zadržavaju dulje bit će počašćeni pričama negdašnjih mjesnih ribara, poput Nina Muškardina i Vitoria Mlacovića, o tome kako su se tamo nekoć držale drvene ribarske barke, *svičarice* — njih sedam, osam — opremljene mrežama i ferali-

Više je legendi o imenu Lubenica. "Neki pričaju vako, neki nako", kaže Rožarija Krivičić (gore). Prema jednoj priči, mjesto je nazvano po kćeri osorskog plemića Ljubici, koju je zbog ljubavi prema mladiću s brda otac istjerao te je došla tu živjeti. Druga priča o nesretno zaljubljenom paru koji je skočio s hridi (otuda srednjovjekovni naziv Ljubljenice), a prema trećoj ime dolazi od *dub*, te su isprva bile Dubenice. Tone Mlacović (desno) vlasnik je jednog od dva tovara u mjestu.

ma. Njima su se lovile srdele, skuše, šaruni i bukve, sve do 1950-ih kad su ih istisnule jače i brže ribarice s agregatima. Većina posjetitelja ne ostane dovoljno dugo ni da zaviri na terasu sestara Kuljanić, s koje se pruža jedan od najljepših pogleda na more. Tu, na samom rubu ponora, jedna od sestara, Marija, i nećak joj Cvetko, znaju pričati o tome kako su ribari teške kašete pune ribe nosili strmim puteljkom do mjesta. "Teški je tu bil život", reći će Marija. Danas na plaži obitavaju jedino turisti; izvan ljetne sezone tek se poneki žitelj spusti do nje, u potjeri za ovcama, a pokoji, poput Rožarije Krivičić, priznat će da se na plažu nije spustio sve od II. svjetskog rata.

Odvajajući se od tog zamamnog pogleda, posjetitelji dolaze do gradskog trga kojim dominira zvonik: nekoć je bio uza župnu crkvu, no zbog čestih udara gromova srušen je i izgrađen je novi 1791. Do prije nekoliko godina, kažu mještani, zvonik se oglašavao triput dnevno, označavajući početak, sredinu i kraj dana. No otkako je umro posljednji zvonar, čuje se jedino nedjeljom i blagdanom — pa većinu dana mjestom caruje tišina. Taj mir tek katkad prekine glasna zvonjava telefona iz nekadašnje gradske lože, koja je prije 20-ak godina preuređena u bife *Lubenička loža*, a od nedavno je tu i povremeno brundanje miješalice u kojoj se miješa žbuka za obnavljanje župne crkve posvećene Blaženoj Djevici Mariji. U toj trobrodnoj crkvi koja je bočnim ladama proširena 1907. godine, nalaze se i izvorna barokna drvena ispovjedaonica te renesansni drveni kip sv. Nikole. Kao što će reći 70-godišnja Marija Kuljanić, koja živi nasuprot zdanju: "Naša je crkva jako lijepa — ima starinu."

Nastavljajući šetnju uskim uličicama, posjetitelj nailazi na pregršt živopisnih detalja: dimnjake raznoolikih oblika, šterne do kojih vode kamene stube, drvene lukove iznad vrata konobi, starinsku krušnu peć, a tu je i jedan barokni portal dvorišta koji svjedoči o nekadašnjem gradskom životu mjesta. Šetnja po jednoj od dvije ulice, spojene poprečnim prolazima, vodi i do Kapelice sv. Jakova i sv. Barbare iz 14. st., smještene u dvorištu pokraj ruševnog stana negdašnjih lubeničkih župnika, *popovske kuće*. A izvan sjevernih srednjovjekovnih gradskih vrata, pokraj groblja, posjetitelj će pronaći i Kapelu sv. Stjepana, koja je sagrađena u 18. st. Otkud toliko crkvice, mnogi se zapitaju, u tom mjestu s jedva 20 stanovnika?

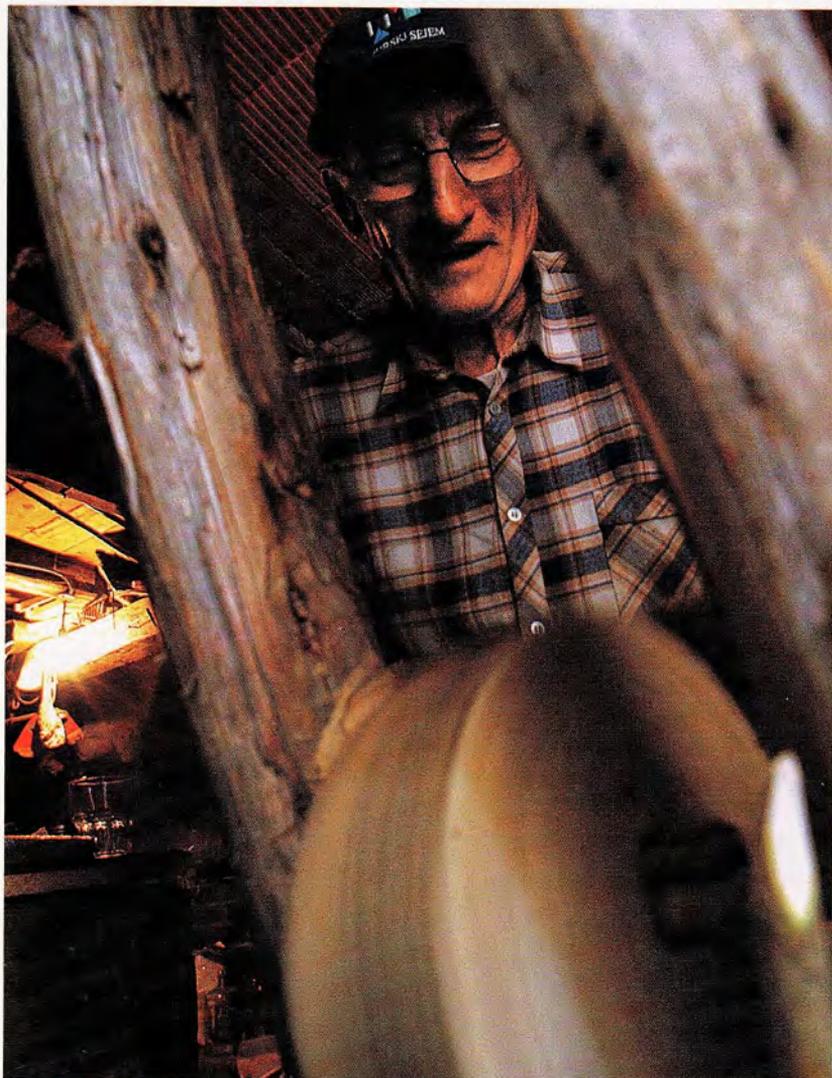
Na to pitanje spremno odgovara 76-godišnja Marija Lovrečić, koja sa suprugom Jakovom živi iznad mjesne konobe *Hibernicia*: "Prije su tu bili i popi i biskupi i svi. I općina je tu bila. Sve je bilo tu." I doista, to potvrđuje pogled na povijest mjesta. Još u ranom srednjem vijeku osnovan je kaštel Lubenice, a nešto kasnije su Lubenice postale središte općine koja je obuhvaćala prostor od rta Pernat do Ustrina i od Or-

leca do Beleja. Nakon uspostave mletačke vladavine, Lubenice su još neko vrijeme imale status crkvenog i vojnog središta, no krajem 15. st. izgubile su tu autonomiju te se priključile općini Cres.

Početak života u Lubenicama seže puno dalje u prošlost, na prijelaz iz brončanog u željezno doba, kad su na Cresu živjeli Liburni. U antičko vrijeme Lubenice su bile jedno od četiri najvažnija naselja na Cresu, a do mjesta je odvojkom vodila i glavna rimska cesta iz Osora prema Belom. Tad se spominju kao *Hibernitia*, zimsko, hladno naselje. Naime kad zimi u Lubenicama puše bura, "takoreći ne možeš proći po placi", priča 35-godišnji Cvetko Kuljanić, sin Marte Kuljanić, koji je odrastao u Lubenicama, a sada poput mnogih mladih nasljednika živi u Cresu. "Bude i snega, ali najgora je bura... I nije toliko niska temperatura, ali bura probija... Ko da te grize i šćipje. No ovi stari Lubeničani — njih niš ne more fermat."

Povijest ovoga mjesta najbolje se može doživjeti u kući Rožarije Krivičić, najstarije stanovnice Lubenica. Ona živi — baš je tako sudbina htjela — u jednoj od dvije najstarije kuće u mjestu. Kamenim stubama koje vode do njene kuće najprije se uspinje do šterne, s uklesanom 1778. — važna je to godina jer 18. i 19. st. vrijeme su procvata Lubenica, kad su izgrađene mnoge od današnjih kuća. Iako je vodovod stigao u Lubenice 2001., u njenu kuću još nije, pa vodu za pranje *robe* i suđa i dalje grabi iz šterne, a i ovog popodneva na ruševnom zidu u blizini spremnika vode suši se staričin crni pleteni šal. Iza praga Rožarijine kamene kuće prostire se neki drugi svijet: pogled odmah zaokuplja bijelo obojena *škancija s bukaletama*, vjerojatno postavljena kad i sama kuća, po njoj posloženi tanjuri i šalice svih mogućih boja i oblika. Uza suprot-

Na kraju mletačke vladavine, 1797. u Lubenicama je živjelo 105 stanovnika u 20 obitelji, no pravi se procvat zbija krajem 19. stoljeća, kad je bilo čak 187 stanovnika. Masovno iseljavanje počelo je nakon Drugog svjetskog rata, pa danas u mjestu živi jedva 20-ak stanovnika. 72-godišnji Nino Muškardin (lijevo) bio je među nekolicinom mještana koji su zaradu nakon rata potražili kao moreplovci — otišao je kad mu je bilo 25 godina, no nakon 30-ak godina plovidbe vratio se svom rodnom mjestu.

Pečenje kruha u starim krušnim pećima (gore), dio je tradicije koja i danas živi u Lubenicama. Kako bi je očuvali, djelatnici Centra za održivi razvoj – Ekopark Pernat, nevladine udruge sa sjedištem u Rijeci, 2001. su obnovili najstariju krušnu peć u Lubenicama. Godine 2002. udruga je obnovila i nekadašnju mjesnu školu (zatvorenu 1985.), koja je postala kulturno-obrazovnim centrom, a u tijeku je i obnova nekadašnjeg župnog dvora. U sklopu turističke ponude, 1989. su pokrenute i Lubeničke glazbene večeri, koje se svakog ljeta održavaju u župnoj crkvi.

ni zid smješten je uzak krevet, a iznad njega na zelenkasto-plavom zidu s kojeg se ljušti boja nalazi se Rožarijin svijet: crno-bijele fotografije njezina oca, majke, slike svetaca, krunice, raspelo, slika pape Ivana XXIII... Uz krevet je komoda, *boro*, na kojoj su uredno posložene molitvene knjižice požutjelih stranica, telefon (koji je u Lubenice stigao 1994.) te kipići svetaca, uključujući i Majku Božju, za koje Rožarija kaže da ih je dobila od raznih župnika jer je godinama pjevala u crkvi. U kuhinji je ognjište na kojem tinja vatra, malo električno kuhalo (Lubenice su dobile struju među posljednjima na otoku, 1969.), krušna peć u kojoj starica sada drži drva, jer kako sama kaže, za koga će peći kruh... Uza zid pokraj vrata prislonjen je njezin štap, a nedaleko od njega na stoliću je televizor — prozor u svijet, za koji Rožarija sama kaže da ga ne razumije u potpunosti, ali joj pravi društvo u osamljene večernje sate.

Rožarija živi sama otkad joj je 1989. umro otac — nije se udavala, ima još jedino sestru u Cresu i brata u Australiji, koji joj je posljednji put pisao prije dvije godine. I ona s nostalgijom priča o vremenu prije nego što se sve počelo raspadati, prije nego što su se ljudi počeli iseljavati u Cres, Lošinj, Rijeku ali i daleku Australiju, Ameriku i Kanadu: “Vite kako su sada ograjice i runke puste, to se prije se delalo, niš se ni kupjevalo... Se sej delalo va kuće... Va konobe smo imeli grozje, vino, sir... Bile su kući pelne judi, a ne kako deneska jeden va kuće... Konja smo imeli... Zes voli smo orali, eee... Velnu smo preli i kalceti i maji smo pleli... Majka Božja, kada bi naši stari pokojni ovo videli ce je sada po kućah, oni bi poludeli... A još ne znamo ce nas čeka.”

Uistinu, u ovom mjestu u kojem su svi mještani prevalili šezdesetu, teško je reći što nosi budućnost. Možda je odgovor u razvoju kulturnog i ekološkog turizma, koji zahvaljujući radu lokalnih udruga polako kuca na vrata: neke se stare zgrade

obnavljaju, u mjestu se povremeno održavaju radionice filcanja vune i pečenja kruha *po starinsku*, ljeti se održava glazbeni festival, a neki od mještana nude i sobe za iznajmljivanje. Prije četiri godine, unuka Marije i Jakova Lovrečića otvorila je i konobu *Hibernicia* u kojoj se, među ostalim, nudi i domaća janjetina. Ipak većina turista samo prođe kroz ovo mjesto na putu za veća turistička odredišta poput Cresa i Lošinja. A stariji ljudi kažu da se mladi nemaju čemu vratiti: "Što će ovdje u ovom kamenu?" kaže 63-godišnja Silvana Damijanjević, koja, poput nekolicine drugih mještana, zime provodi u Rijeci. "Nemamo dućana, nemamo ništa, ko da smo Bogu iza leđa, ko da smo tuđi. A kad zovemo doktora, nikad doć. Što će ovdje mladi čovjek?"

U sumrak i posljednji turisti odlaze iz Lubenica. Stanovnici su završili sve važne poslove i jedan za drugim vraćaju se iz *kampanje*. Mrak obavija ulice, a vrata kuća koja su preko dana uglavnom otvorena, zatvaraju se. Gradom opet vlada mukla tišina, a iz pokoje se kuće čuje zveket suda — priprema se *vicera*. Jedini su prolaznici na ulicama mnogobrojne mačke, kojih kako i Lubeničani kažu u polušali, "ima koliko ćeš, više nego judi". Mrak se polako spušta i nad grobljem, posljednjim počivalištem obitelji Kuljanić, Mlacović, Krivičić, Rodinis, Lovrečić, Damijanjević, Muškardin... Nestaju i posljednji tračci svjetlosti, a podno groblja, u dolini se još jedva naziru oranice, *runke*, ograđene gromačama — tek se na ponekoj od njih crveni nedavno obrađena zemlja. Žmirkaju lampaši, a duhovi lubeničkih predaka nadvili su se nad neobrađenu *kampanju* i *muće*. □

